

Woorden en daden

Peter Burger

An elke spoorlijn die wordt aangelegd, aan elk stadsdeel dat wordt gerenoveerd, gaat een immense hoeveelheid ambtelijke woorden vooraf.

Beleidsnota's, rapporten, preadviezen, notities en notulen. Vergaderingen, voorlichtingsbijeenkomsten, debatten. Nederland wordt bestuurd door middel van gesproken en geschreven woorden. Dat is een stelling waar niemand van zal opkijken. Behalve bestuurskundigen dan, want die zijn zo gefixeerd op macht en invloed dat ze de rol van taal en teksten in het bestuur altijd hebben verwaarloosd. Dat vindt de Delftse bestuurskundige Mark van Twist, die promoveerde op een onderzoek naar de betekenis van taal voor de 'bestuurlijke vernieuwing', de stroomlijning van het ambtelijke apparaat.

● KERNMETAFOOR

Net als een antropoloog die zich de eetgewoonten en taal van een exotische stam eigen maakt, deed Van Twist (28) participierend onderzoek. Hij was secretaris van de Commissie Wiegel, die in 1992 en 1993 onderzocht of het aantal ministeries kon worden gereduceerd en die in haar eindrapport het toverwoord *kernepartementen* introduceerde: de Rijksdienst zou efficiënter functioneren als het beleid — in *kernepartementen* — werd losgekoppeld van de uitvoering in verzelfstandigde of geprivatiseerde uitvoerende diensten.

Eerdere commissies hadden voor hetzelfde doel andere, inmiddels in onbruik geraakte toverwoorden bedacht, zoals *verkokering*. Van Twist: "Voor de een is de overheid een systeem, voor de ander een netwerk, en tegenwoordig is het een bedrijf. De kerndepartementen met hun 'kerntaken' zijn ontleend aan de 'core business' waarvan men in het bedrijfsle-

ven in de jaren tachtig de mond vol had: terug naar de kernactiviteiten, en branchevreemde, verliesgevende onderdelen afstoten."

"De leden van de Commissie Wiegel", analyseert Van Twist, "probeerden greep te krijgen op de werkelijkheid door de zaken onder woorden te brengen. Als secretaris merkte ik dat dat niet zozeer lukte doordat ze de feiten op een rij hadden gezet, maar meer doordat ze de juiste metafoor hadden gevonden. Dat is wat ik 'verbale vernieuwing' noem: het introduceren van woorden en begrippen waardoor de overheid ineens een heel ander beeld oproept. Een ander beeld vraagt ook om een andere strategie om de overheid te vervolmaken."

● OLIE-TANKER

Verbale vernieuwers hebben succes als ze een spraakmakend beeld lanceren. Het best werken krachtige, nieuwe beelden. Maar ook het stokoude 'schip van staat' kan volgens Van Twist nog nieuwe inzichten opleveren: "Uit frustratie over het feit dat de staat zo moeizaam te veranderen is, heeft Joop den Uyl hem wel eens vergeleken met een olietanker: zo beperkt is de wendbaarheid."

Het huidige beeld van de overheid is doorspekt met bedrijfsmetaforen. Van Twist: "Gisteren zag ik nog een wethouder op tv die aan alle burgers honderd gulden wilde teruggeven, omdat zijn gemeente winst zou hebben gemaakt — zo wordt de burger een aandeelhouder. Mensen die zo'n concept als 'de overheid als bedrijf' niet meer relativieren, raken gevangen in hun eigen manier van spreken. Want de overheid is natuurlijk niet ingesteld om winst te maken, maar om die taken op zich te nemen die zich niet goed rendabel laten uitvoeren. Als de nadruk op efficiency

wordt gelegd, raken waarden als sociale gelijkheid en rechtvaardigheid buiten beeld."

Beleidmakers hebben weinig oog voor de invloed van taal, aldus Van Twist. Ze verwarren metaforen te gemakkelijk met beschrijvingen van de werkelijkheid. Van Twist: "Die beelden zijn constructies. Door verschillende beelden met elkaar te confronteren kun je inzicht verschaffen. Je kunt over asielzoekers spreken als over een 'aanzwellende stroom' die moet worden 'ingedamd' om te voorkomen dat Nederland 'het afvoerputje van Europa' wordt. Maar dan ga je eraan voorbij dat het om mensen gaat die uit hun eigen land gevlucht zijn vanwege de vreselijke omstandigheden daar en die wij hier onderdak moeten bieden. Als je niet oppast, nemen metaforen je eerst bij de hand, en dan bij de neus."

● WOORDENKRAMERS

Is *verbale vernieuwing* een mooie term voor het verplaatsen van lucht, en zijn de woorden het enige wat verandert? Dat is een vooroordeel dat Van Twist nadrukkelijk niet onderschrijft. De 'kerndepartementen' van de Commissie Wiegel hebben reële gevolgen voor de reorganisatie van de Rijksdienst.

Ook met het bekende beeld van ambtenaren en politici als woordenkramers is Van Twist het niet eens: "Het is een wijdverbreide gedachte dat politici hun gebrek aan daadwerkelijke actie verbergen achter wolven van retoriek. Ik vind dat een veel te beperkte visie op de rol van taal en tekst in het bestuur. De tegenstelling tussen taal en handelen, die ook zit in het adagium 'geen woorden maar daden', is gekunsteld: ook het gebruik van taal is een vorm van handelen. Ik weet niet wat ik me in de bestuurlijke praktijk moet voorstellen bij handelen zonder begeleidende taal. Een wet is een tekst, en subsidie is niet alleen geld, maar ook een overeenkomst in woorden tussen een ambtenaar en een ontvanger. Sturing vraagt om het smeermiddel 'taal'." <

Mark van Twist: *Verbale vernieuwing. Aantekeningen over de kunst van bestuurskunde.* 's-Gravenhage, VUGA Uitgeverij, 1994. ISBN 90 5250 762 7. Prijs f 42,50